

aleksa
čelebonović

FANTASTIKA u crtežima savremenih beogradskih umetnika

Danas nije više tajna da je Beograd kolevka jednog pokreta savremene fantastike. Time se ne tvrdi da u drugim centrima nema sličnih težnji, niti da su beogradski umetnici pre ostalih razvili interesovanje za skrivene i nepoznate oblasti ljudske egzistencije, nego se samo naglašava da je ovde znan broj veoma darovitih stvaralaca osetio potrebu da iskaže sadržaje fantastične prirode. Ako uporedimo dela beogradskog kruga, koji je radio u takvom duhu, sa onim što stvaraju umetnici sličnih pogleda na drugim stranama sveta, ustanovimo da je ovaj krug razvio neke zajedničke osobine pored svih razlika među ličnostima koje ga sačinjavaju. Može se zapaziti da beogradski umetnici imaju visoko poštovanje prema prošlosti, prema crudici i zanatu. Najveći deo fantastičnih dela nastao je ovde u nekoj vrsti polenike sa muzejskim prvorimima s jedne strane, i sa idejama savremenog sveta, sa druge. Tako se i može objasniti da pored narativnosti koja dolazi kod mnogih kao neizbežna posledica samih tema i motiva, ova dela redovno nose i svoju estetsku nadgradnju, koja nije ni malo slučajna, niti se nalazi u podređenom položaju prema verovanjima, ili filozofskim pogledima svakog pojedinca. Naprotiv, izvesno je da su ovi slikari veoma mnogo radili na usavršavanju svog načina izražavanja, da su mislili o slikarskom jeziku i njegovim mogućnostima i da su, baš u tom pogledu predložili ne-

ka nova i zanimljiva rešenja. Po sebi se razume da su crtačke tehnike imale prilično visoku ulogu. Crtež je sam po sebi misterij. On izlazi iz mašte i računa sa sugestijom. Po svojoj nematerijalnosti i po prisutnoj težnji da čvrsta tela, zapremine i prostor, protumači apstraktnim sredstvima kao što su linija i tačka, njegovo spajanje sa tematikom iz oblasti nepoznatog i neobjašnjivog dobija najdublje razloge. U Beogradu je nekada, fantastika bila jače izražena u literaturi. Danas se ona manifestuje naročito kroz likovnu umetnost. Počevši od 1953. godine sve je više umetnika koji na različite načine ulaze u tu poetičnu oblast. Te godine pojavljuju se prvi put na izložbama ULUS-a nadrealističke slike Milana Popovića i elementi ideograma, sa fantastičnom notom, na slikama Ivana Tabakovića. Iste godine, na sasvim drugoj strani, nalaze se, u zajedničkom istupu, još sasvim mladi slikari Miodrag Đurić-Dado, Uroš Tošković, Leonid Šejka i Siniša Vuković, od kojih će prva dvojica, svojim uticajem na vršnjake i prijatelje, imati veoma važnu ulogu u početnom pravcu razvika fantastičnog slikarstva u Beogradu, dok će treći, Šejka, dati ovom pravcu jednu novu i određeniju misleni sadržinu. Iz toga kruga je potekla kasnije grupa "Mediala", koja je u razdoblju od 1958. do 1960. priredila tri izložbe sa različitim brojem učesnika. Pored Šejke i Vukovića, u grupi su uzeli učešća Miro Glavurić, čija je idejna uloga takode bila

važna, zatim Olja Ivanjkić, Milica Stanković, Milovan Vidak i Ljuba Popović. Svi njeni je bilo zajedničko davanje muzejskog izgleda svojim slikama. U grupi su učestvovali i Svetozar Samurović i Vlada Veličković, koji su isto tako bili okrenuti ka prošlosti, ali svaki na poseban način.

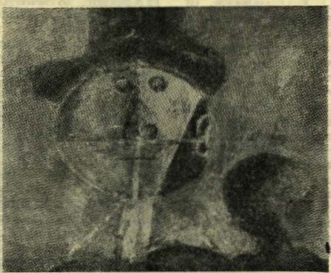
Bez obzira na pripadnost grupama, neki umetnici su pronašli neslućene mogućnosti u likovnom pogledu kada su se okrenuli fantastici. Tako je Zoran Petrović otkrio sebe izložbom malih i neobično slobodnih crteža fantastičnog karaktera, koju je prikazao 1955. godine, a Dušan Ristić uvek u tesnom dodiru sa pozorištem i sa literaturom, prešao je u svet simbolizma bez potresa i bez skoka. Moma Marković je iznašao tehniku kojom dočarava halucinantne doživljaje golih predela. U najmlađoj generaciji došlo je takode do spajanja fantastike i savremenih likovnih mogućnosti, bez oslanjajna na primere klasi-ke, kao što je slučaj kod Branka Miljuša i Miodraga Nagornog, zatim kod Radomira Damjanovića, čiji imaginarni predmeti, ispleteni na neobičan način proizilaze neposredno iz ranijih figurativnih kompozicija. Izrazite crteže predstavljaju i Dragan Lubarda, svojim nežnim i poetičnim panteizmom i Radomir Reljić, nalaze- njem novog, figurativnog smisla spontanom i neukroćenoj liniji. Vajari, Ana Viden i Kolja Milunović, takode crtaju sa izrazitim darom teke iz oblasti fantastike.

Što se tiče metoda kojim likovni umetnici evociraju fantastičnu sadržinu, teško ih je podeliti na određene kategorije jer je psihički svet nepoznatog i nevidljivog isto toliko raznovrstan kao i svet vidljivog i poznatog, te mu se može prilaziti sa različitih strana. Čak se ta dva sveta međusobno prožimaju i neobično je mnogo slučajeva u umetnosti, kada ispod onih, naizgled jasnih činjenica, otkrivamo potku fantastičnog i nesvesnog. Naročito je to čest slučaj u beogradskom slikarstvu, u kome nailazimo kod pojedinih realista i neofigurativaca na dela koja su prožeta podsvesnim osećanjem nelagodnosti i straha. Ipak, kada se opredeljujemo za posebno posmatranje fantastike, kao jedne od koordinata umetničkog razvika, mi pre svega mislimo na one umetnike koji se neposredno upuštaju u njene labirinte, prikazujući nam stvari kakve one nisu, da bi dokuzili život sa njegove unutrašnje strane. Slikarski metodi, kojima oni traže da se približe nevidljivom, su isti kao i kod književnika. To su, najčešće, metamorfoze i simbolična značenja. Pored toga, kao posebne slikarske, odnosno crtačke mogućnosti, dolaze promene u proporcijama između predmeta, i do fantastičnosti, minuciozne obrade detalja. U pogledu oblika i stilova za koje se opredeljuju slikari fantastičnog sadržaja, takode se ne mogu izneti zajednički zaključci. Može se samo primetiti da je, u slučaju današnjeg beogradskog kruga umetnika, veoma jaka ten-

dencija rada u duhu obnovljenih i transformiranih renesansnih tradicija i to više onih severnih, nego južnih. Međutim, imajući u vidu značaj samih tema za realizaciju dela, gotovo svi umetnici ove vrste teže njenom jasnom ispisivanju i čitljivosti svog grafičma. Na taj način dolazimo opet i do konstatacije da crtačka tehnika ima naročitu vrednost za obradu fantastičnog sadržaja, sa kojima se nerazlučivo spaja. Zbog toga su je beogradski umetnici ovog smera bogato razvili. Dok su neki među njima radili uporedno i na slikarstvu, te im je crtež uglavnom bio pripremi rad za ostvarenja u drugim tehnikama, drugima je crtanje bilo posebno, katkada najznačajnije, polje rada, kao što je slučaj kod Uroša Toškovića, Dragana Lubarda, Miodraga Nagornog, Miodraga Reljića, pak čak, u izvesnom smislu, i kod Zorana Petrovića, Mome Markovića i Radomira Damjanovića.

Mada fantastična umetnost u Beogradu nije nastala kao suprotnost apstraktnim težnjama u slikarstvu, nego je nikla iz različitih individualnih pobuda umetnika vezanih za sam život, ipak je ona vremenom postala njihova negacija. Razvijajući naročito preciznost oblika i tehnike, u funkciji složenih prepleta ideja i osećanja, slikari ove vrste su se suprotstavili procesu rastočavanja slikarstva u predstavljanju struktura i fermentacija, i otvorili nove mogućnosti slikarskog izražavanja.

RUFINO
TAMAYO
dve glave

Ponekad se ne zna da li su slike što žive u nama, sećanja na neko platno, lektiru, ili su to uspomena na događaje u kojima smo sami bili akteri. Bezbroj je tih slika, neke od njih gotovo su izbrisane, druge su sasvim jasne a ima ih na kojima su ostali samo detalji.

Ta slika o kojoj mislim ispunjava čitavo vidno polje: svetlućavo nebo blago svijeno prema horizontu gde se gomilaju talasi zelenosmedih ledina. Vetrenjača je u desnoj polovini, usamljena, rogovatna i pocrnela sa nepomičnim krilima zagnutim u prolećne plavetnila. Ulevo, nižu se zbijeni redovi izblejelih seoskih domova pokrivenih šindrom i čerpicem, dugački „gankovi“ s klipovima kukuruz, a djermovima što izviruju iz dvorišta kao kljunovi radoznalih ptica. Tiho je, zaustavljeno. Sa Tise, koja protiče desno, dopire udaljena dečja graja. Kroz tu neujednačenu melodiju potku, čaš jače, čaš slabije, probija se pesma. Neko nevidljiv peva u ševaru:

„Sent-Tomašu Lazo, hej!...“

Ne mogu da zaboravim tu sliku. Iskrsavala je ona u mnogim prilikama: u polumraku sobe dok bih slušala muziku, pred platnima Ivana Truša u muzejima Lavova i Kijeva, negde u Trećakovskoj, u kupcu voza dok su se uz nasip uspinjala polja prolećne rascvetana, uznemirena i podatna, iskrsavala bi i donosila sobom ostalo:

„Dugo putovanje kroz proleće puno gukanja golubova, divljeg cveta i probuđenih želja, jedan od onih trenutaka bez prošlosti i budućnosti; zemlja što se mirisno isparava, sela što se bude iz zimske sna rasipajući sunce sa svojih okana u kojima zasedaju trepću starice i novorođena deca u njihovom naručju. Kroz to veliko prolećno čuđenje, uvek isto i uvek novo, doplivala je u susret i vetrenjača, s krilima razapetim na svetlom zaleđu, sa nečim što se branilo i preklinjalo: jedna od poslednjih vetrenjača u Bačkoj, čurška vetrenjača podignuta na obalama Tise pre više od sto godina...“

Do nedavno, dok su vetrovi krtarili ravnicom, ona je mlela kukuruz i žito,

stara crna krila već zorum započinjala su da kruže škripeći, najpre s mukom, savlađujući otpor, dok ne uhvate zamah, a onda bi se okretala ravnomerno i besumno kao neka čudna ptica što lebdi nad ravnicom. Seljaci vole brašno koje se ovde samelje, kažu da je sitno kao prah i da ima poseban ukus. Ko da ulazi u to, zašto skoro svaka kuća donese po koje kilo žita da se samelje u napuštenoj vetrenjači kraj Tise!

Penjemo se crvotočnim stepenicama i duboko udišemo prastari miris hleba, zemlje i ljudske patnje, gledamo kroz napsrta okna kako Tisa nečujno otiče, za-gušena vrbacima, s belim mrljama gušćih jata i crnim izgrizanim trupluma ribarskih čunova. Gore, pod samim cilindričnim krovom, laste su svile gnezda a pauci nesmetano ispleli opsenarske kule od svile. Čitav nevidljivi svet živi u gredama što se pod prstima drobe, izukršani lavirinti nevidljivih bubica čije larve kao cvetovi niču iz ugljenisanih rogljeva. Kukuruzno brašno oštro je pod prstima i miriše na osunčana polja. U uglu, na klupici, prostrvena je ponjava, neko se tu odmarao. San ovde mora da je topao i spokojan kao u majčinom naručju. Kakva složena, a ipak uprošćena drvena tehnika: zavrtnji, poluge, žrvanj, sita, sve izgrize-no godinama, umorno od služenja čoveku, koji grabi napred, zamenjujući staro novim, nesavršeno savršenim. Pokušavam da zamislim sjaj i slavu vetrenjačine mladosti, ruke i ponos njenih graditelja, oko koje je u sjeni nosilo tamo ravnotežu velikih izdajljivih krila. Pokušavam da zamislim praznik kada su ta krila počela da se okreću i poštovanje vetrova koji su im služili, duge redove onih koji su pred uskim ulazom strpljivo čekali da umesto krupnih zrna ponese domovima sitno, mirišljavo brašno. Htela bih da mi neko kaže ono o čemu vetrenjača čuti. Milnar je tamo negde, uz obalu, a on jedini zna povest oronule lep-tirice.

nada
marinković

VETRENJAČA

„Oj Dunove, Dunave, plavi!...“

Tu negde lebdi drhtava pesma... Miriše voda, mlado šiblje, sunce se razliva po temenu omamljujući. Uz samu obalu, do maločas nevidljiva od grmlja, pogurena prilika. Ispod pohabanog kupastog šesira tršave sedine, sitna ramena zimogrožljivo ogrnuta kožuhom, na nogama gumene čizme. Svud oko starca jata žutih pačica i gušćica, gegucave loptice od paperja i prsate pompeze majke oko njih. Kakva samo slika!

...„Prevezi me preko... prevezi me ti do Srema...“

Starac u ruci drži dug izdrljan prut i njima pažljivo gurka pačice u vodu, pridržavajući ih odozdo. Izbezumljeno stvo-rence treperi, leprša krilcima a onda se opušta, smiruje, zapliva pola metra od obale i, odjednom, sunovraćuje se natrag. „Gde ćeš zutoklunče, šaš te tvoji!“ Starac ga vraća dva-triput, dok se ne oslobodi. Čitavo vreme on pevuši, da ne hajuci, a na licu mu je mek vragolasti izraz. Ponekad, prekiđa pesmu i tetaši pitomce: „Samo hrabro, tići!“ ... „Šta ste se uzvrpoljili? Sutra vas niko iz vode neće isterati. O, maj, koliko sam vas, za ovo nekoliko proleća, srodio sa vodom!“

„Moooljee tuuge neeeemaaa...“

Prutić prska po vodi. Starac nastavlja prekinutu pesmu i udobnije se smešta na strmoj obali. Zovu ga, on ne haje, odnahuje rukom i ljutito trza sitnim ramenima. Dvanaest kilometara odatle je njegova Sajkaša. Mladost mu je bila burna i bogata. Prošlosti vole da se sećaju oni koji u njoj mnogo izmisljaju, a on živi sa vremenom, uzima onoliko koliko daje. Reklo bi se da je danas suvišan, baš kao i njegova vetrenjača. Zapitajte pačice, šta oni o tome misle, i vetrenjaču zapitajte! „Ti krivoklunče, kud si navalo“, tepa, a onda mu pesma ponova lebdi nad vodom, odjednom mlada i poletna:

„Sent-Tomašu Lazo, hej!...“

Ta grdosija, da mi je da ne gledam više „govori mladić što se ukopao usred šora i trepće u dunce. „Ni lepo ni korisno. Škripi ko tri dave. Ja bi to benzinku pa da vidiš baklju, a starom Rođi što mu pripada: penziju!...“

„Lepa je stara vetrenjača“, kažem, „najlepše što imate u selu“. Mladić gleda nasmejan, misli: šala je to, onda mu lice sve više dobija izraz neverice i ljutitog čuđenja: „Ružna je vetrenjača, kao stara veštica! Souvljage u njoj žive“ — kaže odošću. „Skoro će nju buz vremena.“

„Što plačeš, srbine tužni...“

Dopire iz ševara pesma. Vetar je uzleteo naglo, kao da ga je neko šibom poterao odande sa vode, i stara, vetrenjača zastenja. Pomislih: „Pesmu bi tebi trebalo ispevati, u muziku te složiti, na platno te prestikati. Ti si isto tako lepa kao Hram Sunca u Pekingu i kao meanderi Rajne, ti si isto tako lepa kao samarkandski Registan i kao Ponte Rialto. Molim te, ne zameri mi, Vetrenjačo!“

Mladić je zviždućuci odmičao preko džombi, preskočio opkop pun vode, raspršao jato gusaka koje digoš zaglušnu graju, i onako, kao fljuk, zamakao za ugao. Vetar se vratio na reku, nabira njenu domaločas nepomičnu vodu. Miriše blato i, odnegde, lipe. Možda lipe i izmisljam. Neko dete sitnim glasićem doziva: „Živoooo, čamac se odvezoooo. Odi brzo, voda će ga odneti, Živooooooo!“

Bilo je to u jednom proleću, na bačkim ledinama kraj Tise. U tihom podnevnu selo je izgledalo napušteno i usnulo. U desnom kraju slike, vetrenjača sapetih krila, crna i razapeta, na fonu svetlog neba. Iza ševara protiče Tisa, lepršaju svileni uvojni šaša a isluženji mlaren, s nogama u glibu, užu pačice da plivaju.